

**Отчет за 2015 година
на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
БАН**

1. Проблематика на звеното.

1.1. Преглед на изпълнението на целите (стратегически и оперативни), оценка и неговата мисия и приоритети, съобразени с утвърдените за 2015 г. научни тематика.

Институтът за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (ИБЕ) към Българската академия на науките е национален научен център за фундаментални, научно-приложни и експертни изследвания на българския език. Приоритетните области в научните изследвания на Института за български език са:

1.1.1. Системно проучване и описание на граматичната структура и лексикалния състав на съвременния български книжовен език.

В Института се изучава писмената практика и се кодифицират норми на езика, свързани с правописа и пунктуацията. Изследва се функционирането на граматичната система на съвременния български книжовен език и се определят правописните и пунктуационните норми. Проучват се развойните процеси и съвременното състояние на българската лексика и се извършва лексикографско описание на основния лексикален фонд на българския език. Специално внимание се отделя на най-новите явления в процеси в лексиката и фразеологията, отразяващи съвременните промени.

1.1.2. Запазване и стратегическо утвърждаване на българската национална идентичност като част от културното разнообразие в Европа и света.

Съществен дял в научната дейност на Института за български език заема комплексното проучване на историческия развой на българския език. Изследват се и се издават писмени езикови паметници от периода IX-X до XIX век, осъществяват се проучвания както в областта на историческата диалектология, така и върху съвременните български диалекти. Извършват се етимологични и ономастични изследвания. Проучването на произхода на лексиката на българския език, съпоставителните и етнолингвистичните изследвания са определящи за изясняването на генезиса на българския народ, на неговата материална и духовна култура през вековете, както и на неговия принос в европейското културно наследство.

1.1.3. Разработване на електронни езикови ресурси и програмни приложения за експертна и масова употреба.

В ИБЕ се разработват езикови ресурси (компютърни едно- и многоезикови речници, едноезикови и паралелни корпуси, Българският уърднет и др.) и

програми за тяхната обработка (за частичен синтактичен анализ, за проверка и корекция на правописа и граматиката, за автоматично извличане на цитати и резюмета, за лингвистична анотация, за автоматично откриване на нововъзникнали думи и архаизми, за откриване на релации между семантични множества и др.). Институтът извършва теоретични изследвания и разработки в областта на граматичната структура и лексикалния състав на българския език от гледна точка на корпусната и компютърната лингвистика (с фокус върху Българския национален корпус и паралелните корпуси, които са част от него).

1.1.4. Информационно и експертно обслужване на българската държава и общество.

Общественосъзнаваема дейност на ИБЕ е кодифицирането на езиковата норма въз основа на системен анализ на съвременното състояние на езика и изработването на нормативни справочници с официален характер, чрез които се регулира писмената практика. Лексикографската продукция на ИБЕ (която включва преди всичко многотомния академичен *Речник на българския език*, също многотомния *Български етимологичен речник*, правописните речници, поредицата исторически речници, поредицата терминологични и етнолингвистични речници, двуезичните речници и др.) е насочена да задоволява нуждите на съвременното общество от качествени и професионално изработени справочници като източник на информация за значението, формите, употребата и произхода на лексиката на българския език.

Сътрудниците на ИБЕ изготвят различни по характер писмени лингвистични справки и експертизи за целите на съдебната система, министерствата, общините, различни учреждения, неправителствени организации или отделни граждани.

1.2. Изпълнение на националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020. Извършени дейности и постигнати резултати по конкретните приоритети.

Проектите, които Институтът за български език разработва, се вписват в следните приоритетни области и цели, определени от Рамковата програма за научни изследвания и иновации (2014 – 2020 година) „Хоризонт 2020“, както следва: а) „Високи постижения в научната област“, направление, насочено към гранични области на науката, нововъзникващите технологии и укрепване на европейските научноизследователски инфраструктури; б) „Обществени предизвикателства“, направление, в което се предвижда подпомагане на научните изследвания и иновации за запазване на европейското културно наследство; в) „Разпространяване на високите постижения и разширяване на участието“; г) „Наука със и за обществото“, направление за приобщаване на гражданите към естеството на научните изследвания, които засягат техния ежедневен живот; д) „Социални и хуманитарни науки“ – направление, важно за оптималното увеличаване на възвращаемостта за обществото от инвестициите в

научни изследвания и технологии.

Основен обект на изследователската дейност на ИБЕ е езикът на българите, който е главен компонент на българската национална идентичност. От това се определя фактът, че научните проекти, разработвани в Института, имат общонационално значение, като допринасят за запазването и разпространяването на културноисторическото наследство на България, за съхраняването на националната идентичност и за интелектуалното развитие на българското общество. Специално внимание се отделя на тези лексикални и семантични явления, които са проява на националната специфика на българския език или са черти на българската народопсихология. Българистичните изследвания по лексикология, история на езика, диалектология, етимология, ономастика, етнолингвистика, съпоставителните изследвания с други езици, проблемите на езиковедската теория и др. са принос към културното разнообразие в Европа и света, като едновременно с това открояват богатството и спецификата на българския език.

Стремежът на Института е да интегрира в научните и научно-приложните си изследвания най-съвременните методи и средства в областта на теоретичната и приложната лингвистика по балансиран и научно мотивиран начин, като така гарантира високата стойност на постигнатите резултати за обществото. Важна част от мисията на Института е да отговаря на обществените предизвикателства, свързани с изграждането на приобщаващи, новаторски и мислещи европейски общества. В тази посока работата на Института е ориентирана към създаването на езикови ресурси и програми за обработка на езика, които да бъдат общодостъпни и да отговарят на обществените потребности.

През 2015 година изследователите в ИБЕ работиха върху 18 проекта.

В рамките на основния лексикографски проект на Института – многотомния тълковен *Речник на българския език*, в който се документира и съхранява лексикалното богатство на българския език от значителен хронологичен отрязък, беше отпечатан т. 15 (буква Р) и се работи върху поредния 16 том (буква С). Приключи работата върху том 8 (*тесам – фякалка*) на друг голям лексикографски проект на Института – *Български етимологичен речник*, многотомно академично издание за произхода на думите в българския език. Томът е предаден за печат и е започната работа върху следващия том 9 на речника. През 2015 г. в ИБЕ се работи и по създаването на други речници: *Български диалектен речник*, *Етнолингвистичен речник на народната медицина*, *Терминологичен речник по икономика*. Подготвя се том 3 на *Българско-словашкия речник*. Извършена е редакция на *Терминологичен речник по екология и опазване на околната среда*. Общият обем на Българската лексикално-семантична мрежа БулНет, разработвана в рамките на проекта *Електронни езикови ресурси и програми за тяхната обработка*, е 121 162 синонимни множества, от които 62 913 синонимни множества са създадени или

проверени и допълнени от експерти. Попълнени са с нови единици електронната база данни на научната лексика, терминологична база данни по икономика и базата данни на трудовете по терминология. В рамките на проекта *Български национален корпус* беше постигнато увеличаване на обема на корпуса, повишаване на неговата представителност и балансираност, както и разширяване на възможностите за достъп до него като база за извършване на разнообразни лингвистични изследвания и за лексикографско описание на актуалното състояние на българския език. Задачата на проекта *Езикова култура и езикова политика* включва пълното и всеобхватно описание на книжовноезиковите норми и тяхната кодификация, както и повишаването на езиковата и комуникативната компетентност на носителите на българския език. Лексикалното богатство на български език в теоретичен и научно-приложен план се изследва в рамките на проекта *Теоретични и лексикографски аспекти в проучването на съвременната българска лексика*. Проектът включва разнообразни теоретични и научно-приложни дейности: изследвания на актуални проблеми на българската лексика, с фокус върху открояване както на националноспецифичните ѝ черти, така и на общите ѝ особености с лексиката на други славянски езици; разработване на проблеми, свързани с лексикографското представяне на българската лексика в различни жанрове речници: неологични, тълковни, двуезични. Проблеми на теоретичното езикознание се разработват в проекта *Език. Личност. Общество*, който има за задача разширяването на модерна теоретична основа хоризонта на изследването на българския език и на връзките му с родствени и неродствени езици. Проучванията по проекта *Съпоставително-типологични аспекти на лексикалните изследвания в родствени и неродствени езици* се фокусират върху теоретични и практически проблеми на контрастивната лексикология (съпоставителна лексикология, съпоставителна културология и лингвокултурология) на базата на езиков материал от български и руски. В рамките на проекта *Терминологична практика* се работи по поредния терминологичен речник – по икономика и създаване на електронни бази данни, които съдържат термини, терминоеlementи и терминологична лексика, за да се осигури точност и еднозначност в професионалната комуникация и обслужване на практическата дейност на специалистите от всички области на знанието. Задачата на проектите *Етнолингвистични теоретични и приложни изследвания. Картината на света в българския език и в съпоставка с други езици* и *Етнокултура и национален комуникативен стил* е развитието на етнолингвистичната география, създаване на електронни бази от данни, различни по характера си проучвания, очертаващи стереотипите на българина и езиковоспецифичните лексикализации на понятия, свързани с националния бит и култура.

По проекта *История на новобългарския книжовен език и на българското езикознание* се проследява в диахронен план утвърждаването на нормите на

новобългарския книжовен език, установяването и кодифицирането им на фонетично, морфологично и синтактично равнище. Системното проучване и публикуване на важни писмени паметници от историческото развитие на българския език през вековете е цел на проекта *Българско ръкописно наследство от Средновековието и новото време (издания и изследвания на писмени паметници)*. Проектът *Електронни езикови ресурси от оригинални творби на Българското средновековие* е насочен към системното изучаване на оригиналните творби на старата българска литература с цел да се изработи електронен архив на тези произведения и да се постави основата за извличане на лексикална информация.

Успешно продължава работата по проекта *Диалектни атласи – Европейски лингвистичен атлас* и *Общославянски лингвистичен атлас*, която се изразява в представянето в лингвогеографски аспект на диалектните особености на българския език в съпоставка с останалите езици в Европа. Насочен специално към проучването на българските говори зад граница и отстояването на истината за разпространението на българския език е проектът *Изследване на българските диалекти на различни езикови равнища*. Проектът включва разнообразна дейност: продължава работата по съставянето на *Български диалектен речник*, изследват се българските говори от географската област Македония – Р Албания и Северна Гърция, както и българската общност в Австрия. Основната цел на проекта *Топонимията на Западна България – свидетелства за национална идентичност* е да се документират и анализират топонимни данни, за да се изведат принципите и моделите на топонимната номинация. Обект на научните изследвания в проекта *Съвременната българска антропонимна система (Мода на личните имена в България)* са около 18 000 лични имена на новородени от най-големите градове и по-малки населени места, които след статистическа обработка ще бъдат анализирани с цел да се проучат традициите и тенденциите в мотивационните номинативни практики у нас.

1.3. Полза/ефект за обществото от извършваните дейности.

От голямо значение за работата на публичните институции на всички равнища и за обществото като цяло е издаването на справочници с нормативен характер. Като систематизират и представят в достъпен вид книжовноезиковите норми, правописните речници имат важно значение за пълноценното и правилното използване на българския книжовен език. През 2015 година беше обсъдено разширеното издание на *Официален правописен речник на българския език*.

Авторитетни и значими трудове като многотомния академичен *Речник на българския език*, *Българския диалектен атлас*, *Българския етимологичен речник*, *Българския уърднет* имат както теоретично, така и научно-приложно значение. Те намират широко приложение в редица хуманитарни научни направления, използват се от различни образователни и културни институции. И през 2015 година най-популярна сред потребителите е онлайн версията на

издадените томове на *Речник на българския език* (<http://ibl.bas.bg/rbe/>) – над 5000 уникални потребители. Широк обществен интерес предизвикват и другите речници, изработени в ИБЕ, което показва, че те задоволяват обществена необходимост като източници на информация за българската лексика и фразеология.

Публикуваните нови теоретични изследвания от областта на лексикологията, историята на езика, диалектологията, етимологията, етнолингвистиката, ономастиката и др. допринасят за изясняване на въпросите за корените на славянското езиково единство в културното разнообразие в Европа и в света и едновременно с това – за утвърждаване на българската национална идентичност. Дългосрочен ефект за обществото с оглед на проучването на важен елемент на българската национална идентичност – езика в лексикалния му аспект, имат извършваните лексикални изследвания върху българския език и особено тези, които се отнасят до особености на най-новата българска лексика. Подобни изследвания представляват интерес не само за научни работници, преподаватели, студенти, учители, културни дейци, но и за широката общественост.

В ИБЕ се създават, съхраняват и разпространяват разнообразни научни материали, езикови архиви и корпуси, които сами по себе си представляват национално богатство с уникален характер. Езиковите архиви имат важно значение за лексикологията и лексикографията, за диалектологията, за историята на езика, за етимологията, етнолингвистиката, за ономастиката, за терминологията, за славистиката, балканистиката, европеистиката, за други хуманитарни науки, както и за запазване на духовната култура.

Порталът „Инфолекс“ (който от 2015 година е с обновен интерфейс) включва библиографска система, синонимен, антонимен и неологичен речник и регистър на фразеологизмите в българския език и обогатява възможностите за онлайн достъп на широк кръг потребители до качествени и професионално изработени лексикални ресурси (<http://ibl.bas.bg/infolex/>). От непосредствена полза за обществото е и електронният справочник „Неолекс“ (<http://ibl.bas.bg/neolex/bg/>), който дава информация за новопоявилите се думи и съчетания в българския език. През 2015 година беше разширен онлайн достъпът до *Българския уърднет* за разнообразни лингвистични справки (<http://dcl.bas.bg/bulnet/>): по тълковни дефиниции, по преводни еквиваленти, по синоними, антоними, хипероними, мероними и др., както и синхронизираното показване на еквивалентните синонимни множества и връзки в английски и румънски. Посочените ресурси са насочени към потребността на обществото от актуално знание за значенията и употребата на думите в българския език и особено – за значенията на най-новите думи и съчетания, към които има голям обществен интерес. Един от най-популярните езикови ресурси, с разнообразни приложения е *Българският национален корпус* (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>), който постоянно е разширяван и усъвършенстван. Търсенето (<http://search.dcl.bas.bg>) се извършва в извадка от

Корпуса в размер на 500 012 557 думи от 7 стила, обхващащи общо 90 тематични области. В резултат на работата по разработване на методи за автоматично разпознаване на лексикални промени в корпуси (неологизми и архаизми) ежесечно се публикуват предложения за неологизми (<http://dcl.bas.bg/neologism-detection/>). Поддържа се центърът МЕТА-СПОДЕЛЯНЕ (част от европейската мрежа от центрове за споделяне на езикови ресурси), посредством който се разпространяват 34 езикови ресурса и програми за тяхната обработка (<http://metashare.ibl.bas.bg/>). Свободният и улеснен достъп до езиковите и програмните ресурси е полезен както за изследователите и компаниите, работещи в областта на езиковите информационни технологии, така и за дейността на научните и образователните институции.

Научната дейност на изследователите от Института за български език през 2015 година беше отразена в значителен брой научни публикации: **176** отпечатани научни изследвания, от които **7** монографии, речници и атласи (**3** в чужбина, **4** в България), **69** публикации в реферирани и индексирани български и чуждестранни издания (с импакт фактор – **4**), **100** публикации в нереферирани издания, **5** съвместни научни труда с чуждестранни учени, както и **145** труда, приети за печат, от които **9** монографии, речници и атласи. Отпечатани са **43** научно-популярни публикации. Регистрираните цитирания и рецензиите за трудове на членове на Института през годината са общо **331** (цитирани публикации – **194**).

Важен фактор за оценката на качеството на резултатите е интересът на научната общност в България и чужбина, както и на българското общество към публикуваните трудове – монографии, речници, атласи и др., и търсенето им на книжния пазар. Част от получените резултати се разпространяват по електронен път – като електронни публикации, корпуси, речници, езикови бази от данни, при което качеството се оценява по интереса към тях: брой на посещенията и заявките към ресурсите в интернет. През 2015 година е създадена електронната библиотека „Българско езикознание“ (<http://ibl.bas.bg/informatsiya/uslugi/elektronna-biblioteka/>), която включва известни трудове на учени от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ като *Старобългарски речник* (отг. ред. Дора Иванова-Мирчева. Изд. „Валентин Траянов“. София, т. I. 1999, т. II. 2009) и *Общеславянски лингвистически атлас. Серия лексико-словообразователна. Болгарские материалы: животный мир, животноводство, растительный мир, профессии и общественная жизнь*. Москва, Изд. „Нестор-История“, 2013.

През 2015 година възстановената по инициатива на БАН и ИБЕ ежегодна награда за научни изследвания по езикознание на името на бележития български езиковед академик Владимир Георгиев беше присъдена на труда на чл.-кор. проф. д.ф.н. Е. Пернишка „Местните имена в Свищовско“. Наградата беше връчена на рождения ден на акад. Вл. Георгиев – 16 февруари.

1.4. Взаимоотношения с институции.

Институтът за български език си сътрудничи в рамките на официално подписани споразумения с Катедрата по български език към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“, Катедрата по български език при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Филиала на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ в Смолян и Нов български университет. През 2015 година са сключени рамкови договори за сътрудничество с Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Института за литература при Българската академия на науките и Националното издателство за образование и наука „Аз Буки“. Институтът за български език сключи споразумение за създаване, изграждане и развитие на националната инфраструктура *Езикови ресурси и технологии в хуманитаристиката и социалните науки* с Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Института за литература при БАН. Институтът за български език е координатор на инфраструктурата. Институтът за български език е член и МЕТА-НЕТ – европейска мрежа за високи постижения в областта на езиковите технологии, както и на Европейската федерация на националните езикови институти (ЕФНЕИ).

Традиционно учени от ИБЕ си сътрудничат с други звена на БАН при разработването на научни проекти. Членове на Института участват в проектите: *Изследване и издание на писмени паметници от времето на Иван Александър* на Кирило-Методиевския научен център към БАН; *Външни миграции в България, XIX-XXI в. – историко-демографски, социално-антропологически и етнокултурни елементи* на Института за исторически изследвания при БАН; *Светци, святи личности, управници, владетели. Книгите и властта на двата бряга на река Дунав през Средните векове*, проект по ЕБР с Института за история към Румънската АН с участие на сътрудници на Института за български език, Института за история и Кирило-Методиевския научен център към БАН; *Траките – генезис и развитие на етноса, културни идентичности, цивилизационни взаимодействия и наследство от Древността* (съвместно с други 24 института на БАН).

През 2015 година продължиха активните контакти с медиите за популяризиране на научните постижения, както и за коментари по езикови въпроси. Учените от Института са участвали в над **68** интервюта, в това число по Българската национална телевизия и Българското национално радио, публикували са свои научнопопулярни материали в редица издания (общо **42**). В някои медии има специализирани рубрики по езикови проблеми, които се водят от специалисти от ИБЕ или в които редовно участват сътрудници на Института. През 2015 г. беше поставено началото на ежеседмична рубрика на Института за български език *Написаното остава. Пиши правилно!* във в. „Аз Буки“ по въпросите на

българския език и езиковата култура, в която бяха публикувани **24** езикови бележки.

1.5. Общонационални и оперативни дейности, обслужващи държавата.

1.5.1. Практически дейности, свързани с работата на национални, правителствени и държавни институции, индустрията, енергетиката, околната среда, селското стопанство, национални културни институции и др. (относими към получаваната субсидия).

Службата *Езикови справки и консултации* към Института за български език предоставя експертна помощ по въпросите на правописа, правоговора и пунктуацията в съвременния български език. Институтът осигурява писмени консултации и изработва езикови експертизи, необходими за дейността на различни институции, съдебната система, фирми, медии, издателски къщи, обществени организации, частни лица. Тези експертизи се отнасят както до правописа, правоговора и пунктуацията на българския език, така и до значението, употребата, произхода и стилистичната характеристика на думите. През 2015 г. са подготвени **16** становища по важни въпроси по искане на съдебната система, НС, МОН, МВнР, Комитета за българите в чужбина и други държавни и обществени организации.

Институтът поддържа страницата *Езикови справки* във Фейсбук – <https://www.facebook.com/ezikovi.spravki/> (и аналог в Туитър – <https://twitter.com/ezikovispravki>), в която няколко пъти седмично се публикуват материали от пет езикови рубрики: значение и употреба на думите; нови думи, фразеологизми; правописни и пунктуационни правила и богатството на българските диалекти. През миналата година интересът към страницата беше изключително голям, което се потвърждава от броя на потребителските харесвания – над 10 500, оживените дискусии, които се водят на страницата, и множеството поставени езикови въпроси, които получават отговор в рамките на един час. През 2015 година е създаден Интернет справочникът *Езикови справки* (http://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/), в който периодично се публикуват материали, свързани с лексиката, правописа и пунктуацията на българския език.

Младите учени от Института за български език активно участваха в кампанията *Написаното остава. Пиши правилно!* – проведеха диктовки в три открити пункта в София по случай 24 май; участваха в създаването и провеждането на езиковата игра с награди „Играй с думите“ (http://ibl.bas.bg/ezikova_igra/), в кампанията по случай Международния ден на езиците – 26 септември, организирана от Британския съвет; в създаването и провеждането на нетрадиционните часове по български език „Да изследваме заедно!“, проведени в СОУ „Иван Вазов“ в гр. Сопот по покана на училището и в рамките на Националната седмица на четенето, организирана от Министерството на образованието и науката на 8-и и 9-и декември. На 9 декември в Националния дворец на децата ученици от пет български града

(София, Кърджали, Петрич, Варна и Враца) имаха възможност да се запознаят отблизо с диалектното многообразие на българския език и едновременно с това да преоткрият единния произход на всички български териториални говори (чрез запознаване с диалектните думи в приказки, занимателни задачи и въпроси и представяне на дигиталната говореща „Карта на диалектната делитба на българския език“, разработена в Института за български език).

На 27 ноември Институтът за български език съвместно с Института за литература проведе едnodневен обучителен семинар за учители по български език и литература от цялата страна, по време на който бяха представени възможностите за приложение на създадените в Института лексикални ресурси и електронни корпуси в помощ на обучението по български език. Беше обсъден и системен подход към преподаването на правописните норми. За поредна година сътрудници на Института взеха участие в разработването на лексикалния компонент от тестовете за националното външно оценяване по български език и литература след 7 клас – задача, възложена от Министерството на образованието и науката. В изпълнение на националната програма „Роден език и култура зад граница“ на Министерството на образованието и науката, Министерството на външните работи и на сдружение „Хоризонти“ – Охрид, е проведено обучение на кандидат-студенти по български език и литература в Република Македония.

Хабилитирани сътрудници на Института са участвали в научни журита в конкурси за академични длъжности и научни степени в различни български университети и институти на БАН (общо **25 – 13** рецензии и **12** становища), както и в изпитни комисии в рамките на Академията и извън нея. Много от учените от ИБЕ членуват в престижни национални и международни научни организации (**57** участия в **25** организации), в наши и международни редакционни колегии и редакционни съвети (**15** на брой), както и в организационни комитети на научни форуми у нас и в чужбина (**18** на брой).

Учени от Института са желани и компетентни събеседници по въпросите на езика и активно участват в телевизионни и радиопрограми, както и в електронни медии по въпросите на езика. Езиковата рубрика в предаването „Денят започва с култура“ на БНТ има **45** излъчвания. Редовни са участията на учени от Института в предаването „За думите“ по програма „Христо Ботев“ на Българското национално радио. Традиционно се поддържа серията „Езикова култура“ в списание „Български език“.

1.5.2. Проекти, свързани с общонационални и оперативни дейности, обслужващи държавата и обществото, финансирани от национални институции (без Фонд „Научни изследвания“), програми, националната индустрия и пр. – до ТРИ най-значими проекта.

През отчетната година сътрудници на Секцията по компютърна лингвистика към Института работиха по съвместен проект с фирма „Тетраком

Интерактивни Решения“ ООД, бенефициент по проекта „Логистичен мониторинг и анализ на многоезиковото съдържание в интернет“ от VII-ма конкурсна сесия на НИФ, като участваха в създаването на програми за оценка на отношението на участници в комуникацията към нейното съдържание, за извличане на цитати, за разпознаване на важни за съдържанието на документа фрази, които са интегрирани в продуктите Media Talk (mtalk.eu) – услуга за електронен пресклипинг на новинарски източници в интернет пространството, и Graze (<http://grazeit.tetracom.com>)- – софтуер за извличане и управление на съдържание, съобразено с интересите на потребителите. В края на годината беше сключен и договор за нов изследователски проект съвместно с „Тетраком Интерактивни Решения“ ООД – „Интегриране на автоматично резюмиране на документи в уеб базирана система за управление на съдържание“.

Дванайсет млади учени от Института участват в проекта „Заедно напред“ (БС-33.14-1-061/01.10.2015) по приоритета „Осигуряване на равен достъп до качествено образование на деца и ученици от етнически малцинства“, чийто бенефициент е Националното издателство за образование и наука „Аз Буки“. Работата по проекта е свързана с прилагане на нови изследователски практики, които, от една страна, ще направят обучението по български език привлекателно, а от друга страна, ще помагат на учениците да анализират и изследват, ще стимулират самостоятелната им работа и мислене.

2. Резултати от научната дейност през 2015 година.

2.1. Не повече от ЕДНО най-значимо научно постижение.

Монографично изследване „Картината на света в езика на новобългарските дамаскини“, с автор Ваня Мичева. С., 2015, издателство „Диомира“, ISBN 978-954-2977-24-7.

Трудът се опира на схващането, че езиковата картина на света е езикова репрезентация на концептуалната, която може да се открие и в културно значими текстове. Прилага се методът на постепенно съграждане на картината на света чрез анализ на езиковите реализации на най-важните културни концепти в старобългарските класически произведения и в новобългарските дамаскини. В езика на тези сборници се откриват съществените белези на религиозната, историческата, наивно-научната и битовата картина на света от Предвъзраждането, които си взаимодействат, съчетават се и се противопоставят. Структурата на изследването обхваща теоретично въведение и четири глави, посветени на най-значимите концепти: *добро* и *зло*, *светлина* и *тъмнина*, *горе* и *долу*, *свое* и *чуждо* и поредица опозиции, които са свързани с основната двойка и обогатяват концептуалното ѝ съдържание. В цялата разработка присъства езиковедският подход – анализират се явления от всички равнища на езика, които имат отношение към вербализациите на концептите: лексикално, словообразователно, морфологично и синтактично.

2.2. Не повече от едно най-значимо научноприложно постижение.

Светла Коева, Светлозара Лесева, Цветана Димитрова, Мария Тодорова, Ивелина Стоянова, Валентина Стефанова, Борислав Ризов. **Българската лексикално-семантична мрежа (БулНет) в интернет <http://dcl.bas.bg/bulnet/>** Проект „Езикови ресурси и програми за тяхната обработка“ с ръководител проф. Светла Коева.

Българският уърднет (БулНет) представлява голяма лексикално-семантична мрежа, създадена по модела на Принстънския уърднет, съдържаща над 120 хиляди синонимни множества (приблизително 63 хиляди от които – ръчно проверени и допълнени от експерти), свързани помежду си чрез богат набор от семантични, морфо-семантични, деривационни и екстралингвистични релации (общо над 256 хиляди релации). Достъпът за потребители до богатата езикова информация, включена в БулНет, се извършва в интернет чрез онлайн версията на системата за разработване на лексикално-семантични мрежи „Хидра“ (разработена от Борислав Ризов), която позволява справки за синонимни множества, техните дефиниции, свързаните с тях синонимни множества в един или повече езици в реално време, синхронизирането на синонимните множества за различни езици и търсене в уърднет по точно и по непълно съвпадение на синоним. Системата е усъвършенствана в посока на интегрирането на произволен брой лексикално-семантични мрежи, като се отчитат техните специфики (типове включена информация, видове релации и т.н.), и в момента включва данните от Българския, Румънския (в рамките на междуинститутско споразумение от 2015 година) и Принстънския уърднет. Достъп до Българската лексикално-семантична мрежа се осигурява и от Световната уърднет асоциация (<http://globalwordnet.org/wordnets-in-the-world/>).

3. Международно научно сътрудничество на звеното.

Да се даде обща насока за основните насоки (политики), състоянието и перспективите за международно сътрудничество на звеното и ЕДИН значим международно финансиран проект.

Международното сътрудничество на учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ се осъществява чрез съвместни проекти с престижни университети и научни центрове.

Основните партньори в международно сътрудничество на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ на равнище академии са академичните институции на науките предимно на славянски страни. През 2015 година продължи сътрудничеството с академии на науките в Чехия, Полша, Словакия и Румъния: Чешка академия на науките: с Института за чешки език (проект *Автоматично разпознаване на именувани обекти в български и чешки език*), с Института по

Отчет за 2015 година на Института за български език
славистика (проект *Славянската лексикография в началото на XXI в.*).
Полска академия на науките: с Института по славистика (*Българско-полски лексикални паралели*).

Словашка академия на науките: със Славистичния институт „Ян Станислав“ (проект *Българско-словашки речник* и проект *Модел на съпоставително изследване на фрагменти от народната култура на българи и словаци*), с Института за езикознание „Л. Щур“ (проект *Компютърни лексикографски подходи, използвани за словашки и български речници и справочни издания*).

Румънска академия на науките: с Института за изкуствен интелект (проект *Обогатени бази от знания за български и румънски*), с Института за лингвистика (проект *Европейски лингвистичен атлас*).

През 2015 година учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ работиха по научни проекти в сътрудничество с учени и научни структури от други европейски страни в рамките на междуинститутски договори и спогодби. Престижно е участието на Института в изработването на *Общославянския лингвистичен атлас*, в който участват всички славянски страни, и на *Европейския лингвистичен атлас* – дело на научни колективи от европейските страни. Проектът *Концептите дом, свобода и труд в български език* е част от големия международен проект *Европейска езикова картина на света* към Комисията за етнолингвистика при Международния комитет на славистите. Сътрудници от Института участват в разработването на проекта *Сравнителна лексикография славянских языков* към Комисията по лексикология и лексикография при Международния комитет на славистите.

Активността на учените и научните екипи от Института продължава да е насочена към съвместни българистични и съпоставителни теоретични изследвания, като в същото време се увеличава и броят на общите разработки с научно-приложен характер. Перспективите за международно сътрудничество са свързани с още по-активното търсене на теми от общ интерес с партньори от европейски институти и университети и с разширяването на кръга на партньорите в това сътрудничество.

Сътрудници на Института са национални делегати в две Акции по програма COST: проф. Светла Коева в PARSEME (*PARSing and Multi-word Expressions – ICT COST action IC1207*), в която участват представители от 30 държави, а проф. Светла Коева и проф. Диана Благоева – в eNel (*European Network of e-Lexicography – ISSN COST action IS1305*), в която участват представители от 28 държави. Проф. Светла Коева е член на Управителния съвет на проекта *Мрежа за дигитални методи в областта на изкуствата и хуманитарните науки* (NeDiMAN: Network for Digital Methods in the Arts and Humanities), финансиран от Европейската научна фондация.

През 2015 г. в ИБЕ гостуваха 37 чуждестранни учени от 16 страни: Русия, Полша, Чехия, Словакия, Украйна, Словения, Хърватия, Финландия, Норвегия,

Най-значим международен проект с участието на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“

*Координация на европейските езикови ресурси (Language Resources Coordination – ELRC), одобрен по Механизма за свързване на Европа (CEF).
Ръководител за ИБЕ: проф. Светла Коева.*

Проектът цели развитието на автоматичния превод за целите на многоезиковото общуване, размяната на документи и друго езиково съдържание между администрацията, гражданите и компаниите от ЕС. По проекта се предвижда събирането на големи по обем колекции от съществуващи паралелни и едноезикови преводни документи, които да осигурят критична маса от тренировъчни и тестови данни за усъвършенстване на съществуващата система за автоматичен превод. За подобряването на многоезиковите данни се предвижда тяхната обработка на различни езикови нива – съотнасяне на паралелни корпуси по фрази, прости изречения в рамките на сложното, изречения, абзаци и др. Очаква се проектът да доведе до високи научни, социални и обществени ползи, както и до повишаване на националната и международната видимост на Института за български език.

4. Участие на звеното в подготовката на специалисти: форми; сътрудничество с учебни заведения; външни заявители, включително от чужбина; анализ на състоянието, перспективи и препоръки.

Институтът за български език е водещ център за изследвания в областта на българския език с дългогодишни традиции в обучението на докторанти. В Института се обучават редовни и задочни докторанти по докторските програми „Български език“ и „Общо и сравнително езикознание“. През 2015 година в ИБЕ са обучавали тринадесет докторанти: петима в редовна докторантура, петима в задочна докторантура, трима на самостоятелна подготовка, с ръководители чл.-кор. д.ф.н. Мария Попова, проф. д-р Св. Коева, проф. д.ф.н. М. Цибранска, проф. д-р Д. Благоева, проф. д-р А. Чолева, доц. д.ф.н. Л. Димитрова-Тодорова, проф. д-р Йовка Тишева, доц. д-р Руска Станчева, доц. д-р Палмира Легурска, доц. д-р Лучия Антонова. Трима докторанти са отчислени, шестима са зачислени, а трима са защитили успешно. Хабилитирани сътрудници от Института са научни ръководители и на докторанти, зачислени към други научни институции (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, ЮЗУ „Неофит Рилски). В Института за български език през 2015 г. са се обучавали и няколко чуждестранни специализанти от Румъния, Полша, Турция.

Учените от Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ активно участват в преподавателската дейност на значителен брой български университети: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Нов български

университет, Национална академия за театрално и филмово изкуство, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, УниБИТ. Изнесени са лекционни курсове в бакалавърски и магистърски програми във висши учебни заведения (общо **1005** часа) – проф. д.ф.н. В. Мурдаров, проф. д.ф.н. М. Цибранска-Костова, проф. д-р Св. Коева, проф. проф. д-р М. Стаменов, проф. д-р А. Чолева, доц. д-р М. Димитрова, доц. д-р Ив. Карачорова, гл. ас. д-р М. Томов, гл. ас. д-р Цв. Георгиева, гл. ас. д-р Н. Костова, гл. ас. д-р Н. Паскалев. Проведени са упражнения и семинари във висши учебни заведения (общо **680** часа): проф. д-р А. Чолева, доц. д-р Ив. Карачорова, гл. ас. д-р Хр. Дейкова, гл. ас. д-р А. Атанасова, гл. ас. д-р Милен Томов, гл. ас. д-р Св. Лесева, гл. ас. д-р Мария Тодорова, гл. ас. д-р К. Първанов, Б. Ризов.

От 2015/2016 учебна година доц. д-р М. Димитрова е лектор по български език и българска култура в Университета „Екс-Марсилия“, Франция. В периода 25 април – 06 май и 21 юни – 06 юли са организирани и проведени летни курсове за кандидат-студенти от български произход в с. Речене, Призренско (доц. д-р Лучия Антонова – 70 часа, и гл. ас. д-р Илияна Гаравалова – 54 часа). Доц. д-р Георги Митринов в провел 70 часа с над 100 кандидат-студенти в гр. Скопие, Р Македония. Сътрудници на Института водят курсове към Докторантското училище на БАН: проф. д.ф.н. М. Цибранска, доц. д-р Лучия Антонова, проф. д-р Диана Благоева, проф. д-р Сия Колковска.

Учени от Института участваха активно в програмата за обучение на студенти в рамките на „Студентски практики“ (проект BG051PO001 с бенефициент Министерството на образованието и науката). По тази програма през отчетната година в Института бяха обучавани 17 студенти от различни университети в София и страната. На 8 и 9 април 2015 г. е организирана международната школа *Computing in Humanities* в град София. На школата присъстваха 29 участници от България, Румъния и Унгария и лектори от три страни: проф. Марко Тадич от Хърватия, проф. Матю Дрискол от Дания, Мартин Дюринг от Люксембург. Доц. д-р Ана Кочева-Лефеджиева е участвала в провеждането на семинара за ученици от българската диаспора, организиран от Фондация *Българска Памет, Българските говори от Македония – особености и разпространение* (ноември 2015) в гр. Варна. През годината е проведена една докторантска мобилност по програма „Еразъм“.

5. Иновационна дейност на звеното и анализ на нейната ефективност.

5.1. Осъществяване на съвместна иновационна дейност с външни организации и партньори, вкл. поръчана и договорирана с фирми от страната и чужбина.

Няма.

5.2. Извършен трансфер на технологии и/или подготовка за трансфер на технологии по договор с фирми, данни за полученото срещу това заплащане; данни за реализираните икономически резултати във фирмите (работни места, печалба, производителност, дял от новите продукти в общия обем на продажбите и т.н.).

Няма.

6. Стопанска дейност на звеното.

6.1. Осъществяване на съвместна стопанска дейност с външни организации и партньори (продукция, услуги и др., които не представляват научна дейност на звеното), вкл. поръчана и договорирана от фирми от страната и чужбина.

Няма.

6.2. Отдаване под наем на помещения и материална база.

ИБЕ отдава под наем помещение с размер 15.5 кв.м.

6.3. Сведения за друга стопанска дейност.

Няма.

7. Кратък анализ на финансовото състояние на звеното за 2015 г.

Разпределената субсидия в началото на годината е **886 038** лв. Предоставената фактически субсидия е в размер на **908 354** лв. Утвърдената планова численост на персонала за 2015 г. е **81** щатни бройки, а фактически заетите са средно **74**, а средната годишна брутна работна заплата е **9 304** лв.

Субсидията се разпределя за следните разходи:

Фонд работна заплата – **725 181** лв.

Осигуровки от работодател – **143 847** лв.

Обезщетения – **11 174** лв.

Защити за научни степени – **9 350** лв.

Стипендии на шестима докторанти – **31 050** лв.

Такса битови отпадъци – **1 792** лв

Бюджетната субсидия е изразходвана за заплати и осигурителни вноски на персонала по трудови правоотношения, стипендии на докторантите,

обезщетения по КТ, за провеждане на процедури – „доктор“ и „професор“, за заплащане на режимните разходи и неотложни ремонти. Към края на годината ИБЕ няма неизплатени задължения към доставчици на стоки и услуги.

Приходите на Института са на обща стойност **92 746** лв. Те са основно от договори по национални програми – **74 172** лв. и от собствени дейности – **18 574** лв.

Независимо от недостатъчната бюджетна субсидия 2015 г. може да се отчете като относително стабилна за ИБЕ, тъй като не се наложи намаляване на обема на работа или на щата. Това обаче не променя факта, че при изпълнението на научноизследователските си дейности някои секции на ИБЕ изпитват явен недостиг на финансови средства за провеждане на теренни проучвания за събиране на материали, за закупуване на литература, за участие в конференции и за публикуване на готовата научна продукция.

8. Издателската и информационната дейност на звеното за 2015 г.

Показателен факт за изследователската активност на учените от Института за български език е значителният брой публикации (монографии, речници, статии, научно-популярни статии и др.), излезли през 2015 година (**219**) и приети за печат (**145**).

Двете издавани от Института за български език списания – „Български език“ и „Балканско езикознание“, се нареждат сред най-престижните и търсени издания по българско и балканско езикознание. В тях публикуват свои трудове не само учени от Института, но и специалисти от други научни центрове към БАН, от много български университети, а също и учени от чужбина. Списанията се издават с финансовата подкрепа на ФНИ „Научна периодика“. Продължи традицията във всяка книжка на сп. „Български език“ да има блок статии и научни съобщения с определена тематика: кн. 1/2015 – *Проблеми на съвременния български правопис*; кн. 2/2015 – *Българска лексикология*; кн. 3/2015 – *Тенденции и промени в съвременната българска граматика*; кн. 4/2015 – *История на българския език*. За девети път тази година се подготвя приложение към сп. „Български език“ (в отделно тяло). Изготвена беше и *Библиография на българската езиковедска литература. 2014 г.* (първо полугодие). В момента се изработва *Библиография на българската езиковедска литература. 2014 г.* (второ полугодие). Продължи да се поддържа и страницата на сп. „Български език“ в интернет. През отчетната година редакционната колегия на сп. „Балканско езикознание“ подготви и издаде том 54 (книжки 1-3) с финансовата подкрепа на ФНИ „Научна периодика“, който съдържа 30 статии. Книжка 1 е съставена от докладите на кръгла маса по балканистика в Пловдив, книжки 2-3 са посветени на 95-годишнина от рождението на акад. Ив. Дуриданов. През 2015 година излезе от печат новият 28-и том на Годишника „Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, който

Отчет за 2015 година на Института за български език
съдържа осем студии на сътрудници на Института.

През изтеклата година фондът на институтската библиотека е нараснал с общо **447** библиотечни единици, от които **288** книги, **159** периодични издания, придобити чрез покупки, книгообмен и дарения.

Висока оценка заслужават усилията на учените от Института за български език за разпространяване и популяризиране на резултатите от научната им дейност както в академичните среди, така и сред по-широки кръгове от обществото.

През 2015 година **47** сътрудници са участвали общо в **45** конференции (от които **30** международни) в страната и чужбина (в Русия, Норвегия, Малта, Полша, Украйна, Унгария, Гърция, Австрия, Сърбия, Германия, Румъния, Словакия), като са изнесли **159** доклада.

През 2015 г. беше проведена *Седмата международна конференция по лексикология и лексикография „Лексикографията в началото на XXI век“* (15 – 16 октомври) (със съорганизатор *Българското лексикографско дружество*), в която взеха участие над 70 учени от България, Германия, Русия, Словакия, Чехия, Полша, Хърватия и други страни. Институтът за български език съвместно с Великотърновския университет организира втората сбирка на Форума *Българска граматика* на тема *Грамматика и прагматика* (17 ноември), в която взеха участие учени от различни научни центрове в София, Пловдив, Велико Търново, Варна, Русе и др. Бяха организирани и две научни конференции, посветени на кръгли годишнини на двама дългогодишни служители на Института – Национална научна конференция с международно участие по случай 80-годишнината на проф. д.ф.н. д-р хонорис кауза Ст. Димитрова „Актуални проблеми на съвременната лингвистика“ (4 септември) и „Българският език – балкански, славянски, европейски“ – международна конференция по случай 80-годишнината на проф. д-р И. Кочев (23 – 24 април). В рамките на честването на 73-та годишнина от основаването на Института за български език на 15 май беше организирана научна сесия (14 май) и изложба „Словото“, посветена на празника на славянската писменост 24 май (10 – 24 май). В ИБЕ беше проведен *48-ият симпозиум на Международния комитет на Европейския лингвистичен атлас* (10 – 14 юни), на който присъстваха над 20 чуждестранни учени. За първи път такъв форум се организира в България.

Важна насока в дейността на изследователите от Института за популяризиране на резултатите от техните разработки са публичните изяви в печатните и електронните медии. В резултат на все по-активните медийни изяви на сътрудниците Институтът вече има видимо присъствие в публичното пространство.

Показателен е и стремежът на голяма част от учените да публикуват свои разработки в интернет и да осигуряват онлайн достъп до създадени от тях езикови ресурси, което дава възможност на повече хора (включително и

Отчет за 2015 година на Института за български език
неспециалисти) да се запознаят с тях и да ги използват.

9. Информация за Научния съвет на звеното.

Прилага се.

10. Копие от Правилника за работа в звеното.

http://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2014/09/Pravilnik_za_ustroystvoto_i_deynostta_IBE.pdf

11. Списък на използваните в отчета и приложенията към него съкращения.

Прилага се.

Приложения към Годишния отчет на Института за български език за 2015 година:

Протокол от заседанието на Общото събрание и Научния съвет на Института за приемане на отчета.

Таблица с приложения.

Списък с публикациите и цитиранията.

Информация за Научния съвет на звеното.

Списък на използваните в отчета и приложенията към него съкращения.

Илюстративен материал.

И.д. директор на ИБЕ:

/проф. д-р Максим Стаменов/